

НОВЕТ НОМО IN ARTE VERITATEM

Історія українського колекціонування слабо досліджена, і фактично ми не маємо універсального видання, в якому були б поставлені крапки над численними «і», що стосуються цього питання. Сьогодні відомі імена багатьох людей, які збирали мистецькі цінності, формували приватні галереї, а потім їх передавали, заповідали суспільству, як правило, кожен для рідного міста, для своїх сучасників та їхніх нащадків.

У приватному колекціонуванні Київ та Одеса на початку ХХ ст. займали чільні місця (по 26 приватних колекцій кожне). Їм поступався Харків, де було 22 приватні збірки, потім йшли Львів (5), Січеслав, Чернігів, Херсон, Сімферополь (по одній).

Сьогодні об'єктом наших зацікавлень стала Одеса, де колекціонування набуло широкого розмаху вже з другої половини ХІХ і на початку ХХ ст., і де цією благородною справою займалися шановані в місті громадяни — родова аристократія, фабриканти, банкіри, купці, державні посадові люди, митці, журналісти, літератори. В силу історичних подій, за умов зміни політичних влад в роки, що наступили після 1917 р., багато культурних цінностей в Одесі було втрачено. Згодом наступили трагічні дні війни, а з нею окупація румунами міста, коли твори безцеремонно грабувалися і вивозилися. Немало творів було вивезено з Одеси напередодні війни в радянські тилові зони, звідки вони вже ніколи не повернулися.

Патріотичний чин одеських колекціонерів означений моральними мотивами і християнськими почуваннями, тому сторінки української мистецької культури, спричинені дією закоханих у своє місто шляхетних городян, знайдуть своє повноцінне завершення лише за умов, коли будуть висвітлені численні проблеми, що виникають із запитаннями про місце, роль і значення приватних колекцій у системі культури — естетичного та просвітнього виховання, внеску Одеси у розвиток музейного руху, мистецької освіти і ролі одеської мистецької школи у загальному поступі українського мистецтва.

Одним з тих, хто самовіддано впродовж 20 років присвятився ідеї вивчення одеського приватного колекціонування, є заступник директора Одеського художнього музею Віталій Абрамов, відомий мистецтвознавчим колам також як дослідник творчості Василя Кандинського. Упродовж багатьох років Віталій Абрамов збирає крупинки знань про тих, хто, як Олександр Руссов, у першому п'ятиріччі ХХ ст. щиро зізнався, що прагнув принести допомогу рідному мистецтву, хто дозволив собі сказати з відвертою гордістю: «Я організував в Одесі музей і картинну галерею, що складається з видатних творів вітчизняних художників. Протягом 25 років я невтомно збирав усе, що знаходив кращого». Абрамов зібрав немало матеріалів про колекціонерів Одеси, які друкував у місцевій пресі, що сьогодні є практично недоступною і розрізненою. Сьогодні реанімуємо його публікації, де читач узнає немало цікавих фактів і зокрема про колекцію Руссова, доля багатьох картин якої донині невідома. Відомо, наприклад, що 1919 р. музеєм Руссова тимчасово завідував С. Олесеви́ч.

Окрім Олександра Руссова, Одеса сьогодні вдячно згадує імена доктора Якова Бердаха, що збирав твори південноросійських художників, і родини фабриканта Анатра, що колекціонував російське, західне та східне мистецтво і фарфор; власника магазину Петра Кокіна та його дружини Катерини Бодаревської-Кокіної, що цікавилися російським, західним мистецтвом, і землевласника І. Вульфа, який мав сентимент до південноросійських художників.

Необхідно згадати імена княгині Олени Демидової, Сан-Фонато, що мала колекції творів російських та західних художників в Одесі та Італії, і родини нащадків світлішого князя Воронцова, що збирали російське і західне мистецтво. А поруч з ними купців Собанських і дійсного статського радника М. Скаржинського, домовласниці І. Самсонової, банкірів Хайсів, внука І. Айвазовського О. Ганзена, що виявляли глибоке зацікавлення до мистецтва.

Заслуговує на спеціальне дослідження Григорій Григорович Марзлі, міський голова, колекціонер, що збудував для міського музею елегантний палац.

Відомі як колекціонери академік живопису Микола Кузнецов, Євген Буковенький, Петро Нілус; «міркусників» збирав інженер Михайло Браїкевич, у ювелірне та античне мистецтво був замилюваний І. Мавроковдато. І окремою золотою сторінкою культурно-мистецького просвітництва в Одесі є діяльність родини графів Толстих — М. Д. Толстого (1804–1891), М. М. Толстого (1834–1898), М. М. Толстого (1862–1927), Е. Г. Толстої (1848–1926), що збрали вагому колекцію творів мистецтва. Але заслуга М. М. Толстого, його попечительської діяльності в Одеській публічній бібліотеці неоціненна: він фактично заснував її, збагатив безцінними скарбами, які є окрасою нинішньої бібліотеки. І було б гуманно, історично справедливо нам як вдячним нащадкам подбати про

перейменування бібліотеки ім. М. Горького, відтворити її історичний статус бібліотеки імені графа М. Толстого.

І, можливо, ще одна сторінка благородного чину графів Толстих — це картинна галерея Толстих, заснована 1898 і фактично ліквідована у 1919 році. На її базі був сформований художній музей.

...Приватні колекції Одеси є невід'ємною часткою історичної пам'яті міста. Вони — його духовні лабіринти, що скеровують увагу до цієї пам'яті, яка не є словесним звуком для тих, хто робить свій вибір в орієнтації на культуру та її пріоритети. У такий спосіб ми виховуємо і самих себе, і ціле покоління, що не закриває межу духовного досвіду, а обирає нові методи: правила поведінки та екзистенції у світі культурних цінностей, бо збагачують обрії інтелекту кожного. Ми помічаємо, що одні збирали та колекціонували твори мистецтва. Тому їх імена озвучують, освячують нашу культурну присутність у конкретному просторі й часі. На нас лягає велика відповідальність розкрити завісу анонімності в тому значенні, в якому час стирає сліди культурної пам'яті. Наша діяльність скерована до феномену «повернення імен», а паралельно з цим скерована до площини відкриття певних фактів міграції мистецьких творів у ХХ ст., трагічні сторінки насильного переміщення й відчуження культурних цінностей, факти незаконної торгівлі ними — одне слово, візуальна пам'ять про колекціонера, його галерею, мистецький музей, що своїм підґрунтям має емпірику донаторства, ця пам'ять у координаті кожного культурного міста, центру, осередку є необхідною зв'язкою екзистенції художньої культури.

Одеса є великим поліетнічним центром, таким як Марсель, Гданськ, Генуя, і її історична пам'ять формувалася в різні епохи, що врешті-решт забезпечила їй гармонійне функціонування в світі культури та мистецьких надбань. У перспективі культурного зростання міста кожен етнос, кожна національно-етнічна група привносили величини добра і здорового інстинкту, що відповідали величинам інтелекту, емоцій, освіти городян портового міста. У складі української ментальності, у взаємозв'язках багатьох культурних етносів упродовж 20-х рр. ХХ ст. і з одержанням Україною незалежності Одеса за останні 18 років рецептує результати мистецьких впливів, додаючи зосередженість на власних уявленнях монтажу цілісної культури. Отже, не випадковою є увага до приватного колекціонування, яке і в минулі історичні епохи, і в наші не менш історичні дні є переважаючим у порівнянні з державним. Можна стверджувати, що держава монополізувала право на культурні цінності, сформовані ініціативами патріотично налаштованих окремих носіїв культури. І не біда в цьому, якщо лічити на загальнонародний доступ до наявних культурних цінностей, і якщо постійно тримати в полі зору міжнародні і державні настанови на збереження, охорону, відповідну реставрацію рухомих пам'яток. І якщо ми намагаємося повернутися

до культури не лише словами, публічно сказаними, а обличчям, сотворінням добрих починань, тоді ми починаємо відчувати, що культурний розвиток міста був пов'язаний з контекстом приватних просвітньо-мистецьких починань, таких ініціатив, що забезпечували самодостатній розвиток культури і мистецтва.

Ось чому, як нам здається, приватне колекціонування сформувало в Одесі численні точки відліку на ініціативи культурного формату, забезпечивши їй ауру неповторної відкритості і відвертості. Збудниками духовної культивуваці виступали в ній запальні, невгамовні збирачі мистецтва. І цей невмирущий дух суперництва панує в Одесі до сьогодні, визначаючи у ній рівень постійної комфортності, культурної багатозначності. Через це з почуттям відповідальності за сказане дозволимо собі переінакшити слова Святого Августина про те, що на землі людина пізнає істину, а в нашому тлумаченні це істинне відкриття наближене до уявлення: *Nobis homo in arte veritatem* — у мистецтві людина пізнає істину.

P.S. Ми під рубрикою «Вітчизняні колекціонери» публікуємо статті Віталія Абрамова, заступника директора Одеського художнього музею, що друкувалися в середині 90-х рр. ХХ ст. в одеських виданнях і сьогодні стали раритетними. Вони унаслідують глибинний зріз мистецького колекціонування в Одесі. Ми тримаємо в пам'яті безмірну подяку до шляхетних душею людей, які окрім своєї основної діяльності, вважали за честь служити ідеалам культури, освіти, мистецтва, науки. Хвала їм пам'яті!